

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ
ДЕПАРТАМЕНТ ПО ПУБЛИЧНА АДМИНИСТРАЦИЯ

**Фактори за успех в реформата на
системата на обществени поръчки в
България. По примера на електронизацията
на сектора в Бразилия**

КУРСОВ ПРОЕКТ ADMB 841
КЪМ КУРС „АДМВ 840 ЕЛЕКТРОННО ПРАВИТЕЛСТВО”

Автор: Христиан Даскалов, Ф44967
Дипломант в БП «Публична администрация»

30.12.2012г.
гр. София

ВЪВЕДЕНИЕ

През м. декември Центърът за превенция и противодействие на корупцията и организираната престъпност към Министерски съвет /БОРКОР/ следваше да оповести дългоочаквания си доклад относно корупционните практики в приложението на Закона за обществените поръчки и произтичащите от него реформи. Задачата беше възложена на БОРКОР на през м. февруари 2012 г. (*във връзка с изнесения от председателя на Европейската комисия доклад за антикорупционните мерки в сферата на обществените поръчки*¹) от страна на Консултативния съвет (КС), в който участват повечето членове на правителствения кабинет, висши магистрати, представители на Парламента и Сметната палата. Официалният доклад се състои от две части. Направен е анализ на слабите места в законодателството и в процедурите за обществени поръчки и са препоръчани от друга страна мерки за оздравяването им, включително процедури по имплементация и мониторинг. Сред основните мерки попада въвеждането на цялостна система за електронни обществени поръчки. Такава система работи от години в Бразилия и ефектите от нея са безспорни. Електронната система, наречена COMPRASNET е създадена от Секретариата за логистика и информационните технологии към тамошното Министерство на планиране, бюджет и управление и представлява уеб-базирана онлайн система, която се използва от повече от хиляда държавни организации за онлайн определяне цените на купуваните стоки при търгове. В системата държавните организации регистрират своите нужди за поръчки, а в последствие тя автоматично уведомява регистрираните доставчици, които могат да изтеглят тържните документи. Самите търгове също се осъществяват онлайн и са отворени за наблюдение от обществеността. Статистиката показва, че за първите три години от използването на COMPRASNET правителството инвестира около 7 млн. долара за развитие и поддръжка на системата като само през първите две години от прилагането на онлайн търгове са спестени 1.5 млн. долара. Освен това има редица нематериални, но подлежащи на икономическо остойностяване ползи – обществените поръчки стават по-прозрачни, намалява бюрокрацията, необходимото време, др. транзакционни разходи и за двете страни в публично-частното партньорство. Доколкото бразилската практика подлежи на имплементация в българска среда е въпрос, които предстои да се анализира.

¹ В доклада има изнесени 74 позитивни примери за антикорупционни решения в областта на обществените поръчки. Поне половината са базирани на електронни онлайн платформи.

Настоящия доклад разглежда трудностите и пречките пред осъществяването на процеса на електронизация в България с оглед на етапа на изграждане на е-правителство у нас; необходимия реинженеринг на административните процеси и рисковете, които крие изпълнението му; съществуващата законодателна рамка, административна, гражданска и бизнес култура на общуване, взаимодействие и взаимен контрол и не на последно място - на използване на ИКТ в процеса на това общуване; европейските политики и практики в контекста на членството на България в ЕС и ангажиментите ѝ по европейските договори и стратегически документи за развитие на сектора.

АДМИНИСТРАТИВНИ И ТЕХНОЛОГИЧНИ ПЕРСПЕКТИВИ И ТЕНДЕНЦИИ

В бъдещия електронния регистър, който предстои да се изгради, съгласно оповестения от БОРКОР доклад², се предвижда да бъдат зададени единни правила - какво се изисква от един търговец, за да участва в обществени поръчки и т.н. Той /търговецът/ от своя страна ще може да получи единен идентификационен номер, с който той да участва във всички обществени поръчки, които се правят от общините и централната власт. Така ще се отдели административната част от процедурата от същинската, където вниманието трябва да е фокусирано върху цената и качеството. Именно административните спънки и бюрокрацията са тези, които отказват много от фирмите в момента, особено сред малките и средни предприятия, да кандидатстват. Наддаването, отново по пример на бразилската система, е заложено да бъде по електронен път. Това ще е видимо за всички. При по-малките процедури, които са под нивата на праговете, обхванати от ЗОП, процесът на ПЧП ще бъде подпомогнат от т.н. електронен каталог, в който производителите ще могат да направят описание на своята дейност и предлаганите стоки и услуги, което да е достъпно на вниманието на възложителите на поръчките от страна на публичния сектор. Чрез електронния търг пък ще се провеждат всички търгове за строителство, доставки и услуги, които не са включени в електронното наддаване и електронния каталог. В тази група са поръчките с изискване за огласяване в ЕС. А в елементите от бъдещата система за електронен мониторинг и електронен одит ще се събира информация, която да послужи за контролните институции (*Сметната палата, Комисията за защита на конкуренцията и Върховния административен съд*). Така те ще се ориентират за стойностите на поръчките, за качеството, пропуските и нарушенията в процедурите.

² Вж. подробно на: <http://borkor.government.bg/bg/pubs/2/129>, последно отворен на 30.12.2012г. в 20:17ч

АДМИНИСТРАТИВНАТА СРЕДА КАТО ФАКТОР ЗА УСПЕХ ИЛИ ПРОВАЛ?

Разбира се, има ред необходими фактори в правителството и извън него (в бизнеса, обществото), за да може тази система, която се планира, да е успешна, редом с всички останали реформи в сектора. Трябва да се отбележи и общоприетото правило, че всеки допълнителен ред от даден закон, водещ до неговото ненужно усложняване, създава „вратичка“ за заобикалянето му. В тази връзка следва да се обърне внимание на риска от това нововъведенията в административен социо-културна среда с остарели разбирания и силно отпор срещу промените, да имат по-скоро негативен ефект при практическото им приложение. От скромния си опит в държавната администрация научих интересната история на един британски консултант, нает като експерт по междуправителствен проект с българско участие, който сам си е създал заданието, по което следва да изпълнява своите ангажименти - коректно и в срок, не въпреки, а поради простотата на формулировките в това задание и яснотата на неговото съдържание, условията и системата за контрол - всичко това в рамките на една страница. Паралелно с него български изпълнител по същия този проект, със сходни задължения, работи по задание от двайсетина страници и не изпълнява и ред от задачите по същество. Освен неизпълнението, при българския изпълнител, благодарение на витиеватото задание, контролът става също така невъзможен поради възможността да се интерпретират както задълженията и отговорностите, така и нивата на ефективност и качество на работата и потенциала за налагане на корекционни механизми от административен или финансов характер.

Давам този пример, за да бъде видно, че не може и не бива да се очаква, че поради своята комплексика (*или пък „благодарение“ на нея*) Законът за обществените поръчки, който имаме в момента и бъдещите промени с оглед навлизането на електронизацията в сектора ще възпрат злоупотребите при осъществяването на обществени поръчки по повод на тяхното възлагане, изпълнение и ефикасност. Те (*законът и предстоящите промени*) могат да претендират да регулират тези отношения и да приведат нормативната база в съвременните условия на преход към общество на знанието и информационните технологии, от чието коректно съблюдаване и изпълнение обаче - всяка от страните в процеса - и публичната институция, и частния контрактор, могат да намерят начин за отклонение, стига да има воля за това (*особено ефективно в*

българската практика страните постигат опорочаване на процедурите в синергично съглашателство помежду си - т.н. синдром на предварително уговорените търгове).

Показателен пример за това е Столичната Община, която е допуснала нарушения и слабости при откриване и провеждане на 69% от проверените процедури по възлагане на обществени поръчки в периода 1 януари 2010 - 30 септември 2011 г., съгласно фактите, констатирани от Сметната палата и изнесени в скорошен доклад от м. октомври 2012 г. В над 50% от търговете пък директно е било дадено предимство на конкретен кандидат, което категорично говори за „споделената воля“ и от публична, и от частна страна, процедурите да бъдат погазени. А чиновнически тези от сорта „щом никой не е обжалвал, значи нарушение няма“ само затвърждават патологичността на тези процеси. Със сигурност системата за изцяло електронни обществени поръчки ще блокира част от опитите за опорочаване на поръчките, а други ще преустанови с времето поради прекомерните трудности, които ще създаде пред практическата им реализация, но този процес със сигурност няма да протече гладко и безпроблемно с оглед на широкото разпространение на подобни практики в момента и повсеместното им „вкореняване“ в системата.

В подобна административна среда законът и технологиите, дори и съвършени на теория и възможно най-иновативни, не могат да постигат на практика съвършенство в обществените поръчки и съпътстващите ги процедури. Нито пък прекомерното им прецизиране и детайлизиране, както е видно, биха довели до коректното им приложение при липсата на политическа воля и консенсус в обществото за вредите от отклоняването от нормите на морала и етиката при възлагането и изпълнението на обществените поръчки. Тъкмо обратното - всеки опит за допълнителни регулации без политическа воля за реализация на смисъла на закона и реформите обезсмисля регулациите и нововъведенията и оставя като ефект върху субектите на реформата неприятните последствия от прекомерната административна тежест, бюрокрацията и евентуалното обезсърчаване и ограничаване на частната инициатива, визирайки публично-частните партньорства и отношения. Дали планираното посредством бъдещата електронна система за обществени поръчки уеднаквяване на условията по търговете, респективно ограничаване на гъвкавостта според местната специфика (*която може да се използва не само с користни цели за опорочаване на процедурите, а би могла да има и позитивни проявления*), ще допринесе в положителна насока, каквито

са очаквания на бизнеса³, предстои да разберем. В опитите за всеобхватна и всеизмерна законова регулация на процесите по повод на обществените поръчки през годините – за унификация, стандартизация и пр., обаче, държавата не само, че не е постигала осезаемо повишение на ефикасността от вложенията на публични средства, но и е стигала до степен на откровени абсурди, какъвто е случаят с предложенията за изменения и допълнения в Закона за културното наследство в които се предлага археологическите проучвания да се реализират по текстовете на Закона за обществените поръчки... Нищо, че през последните четири години, отново според данните от извършени проверки от страна на Сметната палата, при 5500 процедури за възлагане на обществени поръчки на обща стойност 5 млрд. лв. са констатирани административни нарушения в над 60% от случаите. Още процедури по сегашния ред биха променили единствено финансовото изражение на щетите върху българската икономика, а може би и процентното им изражение в посока повишаване на процента на нарушенията, когато говорим за неподготвени администратори и нови регулации на плещите им. Ето защо бъдещата електронната система за обществени поръчки в България следва да не изпреварва, а да следва развитието на административната практика, за да не бъде отхвърлена от системата именно поради неефективното ѝ моментно състояние, което не позволява надграждане на практики, които са морално остарели преди всичко, и чак след това – технологично непригодни и несъстоятелни.

ПРИМЕРИ ОТ ЕВРОПЕЙСКАТА ПРАКТИКА – ПРОБЛЕМИ ПРЕД „МЕХАНИЧНОТО” ИМ ВНЕДРЯВАНЕ

Връщайки се на примера с британския консултант, изпълняващ коректно своето задание, състоящо се от едва една страница, трябва да отбележа, че неговата ориентация към резултатите, а не процедурите, личаща от маниера му на работа, е отражение на традициите и практиките във Великобритания, намиращи израз и в местното законодателство. Във Великобритания закон за обществените поръчки под праговете, обхванати от директивите на ЕС - няма (с изключение на някои изисквания към местните власти по повод на общите принципи на ЕС и Закона за местната власт).

³ „Трябва да има единни и ясни правила, да се изготвят колкото се може по-скоро типови условия за търговете. На ниво големи възложители - държавата, има вече единомислие с нашите идеи, проблемите остават засега на по-ниското ниво, главно в общините”, коментира в подкрепа на духа на стандартизация и уеднаквяване на процедурите инж. Светослав Глосов, председател на Камарата на строителите в България на среща с ръководството на БОРКОР през м. декември 2012г.

Изглежда това не пречи (и дори опосредства) степента на корупция в сектора да бъде в пъти по-ниска от тази в България, което говори отново за наличието на други детерминантни фактори, различни от прекомерните законови регулации, по повод на ефективността и ефикасността на обществените поръчки. Това се доказва и от доклада на „Трансперънси Интернешънъл“ за предходната година⁴, където Великобритания се нарежда сред най-некорумпираните държави в света заедно с Австралия, Дания, Канада, Финландия, Норвегия САЩ и Израел, а България изостава далеч назад в класацията. Редом с това тя е и най-напред в класациите за електронизация и предоставяне на онлайн административни услуги за гражданите и бизнеса.

Правителствената политика на Обединеното Кралство - със или без специален законов акт, е приложима спрямо обществените поръчки под праговете, обхванати от ЕС-регулациите, което гарантира, че се търси постигането на най-добро съотношение на качество спрямо цена без изключения - чрез конкуренция, отвореност, недопускане на дискриминация и прозрачност във всички процедури. Ето това би следвало да опосредства успеха на електронните системи в държавната администрация. В България е обратното - търси се регулиране, дори прекомерно, на публично-частни отношения, напук на погазването на основните принципи, стоящи зад тези отношения по същество. А зад погазването на тези принципи, освен корист, прозират и някои други фактори⁵ като: липса на капацитет от експерти в общините с необходимата професионална подготовка; липса на достатъчно средства в общините, с които да ангажират за дейността си добри консултанти - юристи или адвокати; липсата на вътрешни правила, които да отговарят на изискванията на закона. Обясними са притесненията в среда като тази за това до колко планираните реформи, макар и успешно доказали своята ефективност в други части на света, биха показали същия коефициент на полезно действие за българските общини, на пример. Самите общини в някои от случаите са склонни да поемат отговорност, посочвайки обаче като първоизточник на проблема отново административната среда, в която са заставени да оперират в качеството си на възложители по ЗОП. И са прави (*отново в някои от случаите*), защото определянето на победителя и по критерий „най-ниска цена“, и по критерий „икономически най-изгодна оферта“, подлежи на изкривяване на обществения интерес, когато за

⁴ Вж. подробно на: <http://www.transparency.org/research/gcr>, последно отворен на 30.12.2012г. в 20:21ч.

⁵ По данни на експерти от работната група към Центъра за национално сътрудничество на Института за правни анализи и изследвания. Източник: <http://www.vesti.bg/index.phtml?tid=40&oid=5186251>, последно отворен на 30.12.2012г. в 20:22ч.

постигането на това съществува частен интерес – ирелевантно от средата (*физическа или онлайн, в която ще се осъществи конкурса*). В първия случай (*по критерий „най-ниска цена“*) са на лице некачествени услуги, доставки и строителство, оскъпяване на поръчката над първоначално заложеното, а във втория (*с „икономически най-изгодна оферта“*) – примери с няколко-стотин-годишни гаранционни срокове и др. подобни параметри, подходящи по-скоро за историите на Барон Фон Мюнхаузен (*за справка Благоевградска фирма даде 195г. гаранция за строителство на селски водопроводни мрежи, с което спечели обществената поръчка на стойност 3,8 млн. лв. по Програмата за развитие на селските райони*). Подобни примери са десетки, но всичките, без значение от спецификата си, се разминават с реалните потребности на възложителя и крайния бенефициент в лицето на гражданите.

И за да бъде безизходицата пълна, независимо от технологичния напредък (*в бъдещ период от време*) и нивата на почтеност и административната правилност на провеждането на обществената поръчка, на дневен ред идва все по-актуалната схема чрез намеса на така наречените „професионални обжалвачи“ - фирми, които участват в конкурсите само и единствено с цел да обжалват решението за краен победител и с това да принудят класирания първи да се „споразумее“ с тях, с цел недопускане на стопиране на процедурата и нанасянето на повече вреди на интересите на фирмата-изпълнител. Или иначе казано - рекет в най-чист вид. При това разработен като бизнес, по думите на представители на Националното сдружение на общините в Република България. Е, друг е въпросът дали търсеното въвеждане на допълнителни - финансови изисквания за допустимост при обжалване на процедурите по обществени поръчки (*по предложение на МОСВ – едно от най-атакуваните от Сметната палата държавни ведомства във връзка с нарушения по ЗОП*) е стъпка в правилната посока... Не на това мнение са европейските ни партньори, според част от които чуждестранният бизнес разглежда процедурите като „непрозрачни и непрофесионално подготвени“. И докато немският посланик твърди пред медиите, че *"германски инвеститори са поставени под натиск и имат впечатление, че някои обществени поръчки са формулирани по начин, който облагодетелства местни фирми"*, то българското правителство и големите родни строителни фирми се обединяват около тезата, че: *„трябва да се намерят механизми, за да се ограничат обжалванията на обществените поръчки"*. Както в повечето случаи, истината и тук е една, различни са само гледните точки...

ПРЕПОРЪКИ ЗА БЪДЕЩИЯ ДЕЙСТВИЯ

Решенията на проблемите по сега действащия Закон за обществените поръчки, в контекста на бъдещите стъпки на правителството за електронизация на търговете, и с оглед на създаването на предпоставки за успех на тази реформа, са ясни и те не включват още и по-сложни регулации, камо ли рестрикции върху упражняването на съдебен контрол. Напротив, според експертите следва да се търси:

- 1.) регулиране на правилата с малка по обем, но ясна нормативна база;*
- 2.) увеличаване капацитета на администрациите, паралелно с деконцентрирането на структури на държавната администрация в контекста на административната реформа;*
- 3.) по-бързи и по-ефективни процедури от страна на Комисията за защита на конкуренцията и съдебните инстанции в случаите на обжалване;*
- 4.) вземане на решения по всички по-горе зададени предложения за промени и редица други в сектора на базата на експертен и равнопоставен дебат и диалог между властите и всички засегнати страни.*
- 5.) поемането на персонална отговорност от страна на организациите на бизнеса, саморегулацията по браншове и изключването на недобросъвестните фирми от процеса на сътрудничество и партньорство в рамките на съответния икономически сектор.*

Контролът в случая е ключов, но в съчетание на всичките му форми - самоконтрол, институционален такъв, и граждански. А в най-близко бъдеще – и технологичен такъв. Не е ясно единствено откъде ще дойде волята за случването на всичко това - за борба с корупцията, административните нарушения и повдигането на етичните стандарти при възлагането и изпълнението на обществените поръчки, освен ако ролята на катализатор на процеса не заеме гражданското общество, както е на други места в Европа. Така например в сферата на публично-частните партньорства са създадени тъй наречените „групи за мониторинг" и подпомагане в редица европейски държави сред които - Германия, Италия, Малта, Унгария и разбира се - Обединеното кралство.⁶ Редица добри практики чакат само да бъдат открити за българската среда в последното сравнително изследване на националните системи за осъществяване на обществени поръчки в

⁶ По данни на законодателно проучване на тема: „Публично-частно партньорство в страните от Европейския съюз" (юли, 2008;165 стр.). Вж. подробно на: <http://parliament.bg/students/index.php?action=displays&id=213>, последно отворен на 30.12.2012 в 20:25ч.

Европа.⁷ От Института за развитие на публичната среда например, предлагат ръководството на БОРКОР да включи неправителствените организации в Консултативния съвет на Центъра, който до момента се състои единствено от представители на законодателната и съдебната власт. Това би доближило Съвета в голяма степен до работещите европейски практики за мониторинг на процесите на противодействие на корупцията в сектора на обществените поръчки. Въпреки, че самият Център има по-скоро аналитични функции в контекста на приложението на бъдещата електронна система, от практиката знаем, че важен фактор за постигане на успех при реализирането на е- правителство е осигуряването на обратна връзка и информация от гражданите и бизнеса за степента на удовлетвореност не само от предоставяните услуги, но и от наблюдението на напредъка в дадените политики и проекти за предоставяне на тези услуги. „*Този, който знае малко, се отличава с голяма подозрителност*”, гласи популярната фраза, която идва в потвърждение на по-горната констатация за евентуалните проблеми откъм приемането на иновациите в сферата на обществените поръчки в общественото създание, в случай, че те не бъдат реализирани с участието на гражданите и бизнеса в целия процес – от планирането до изпълнението.

Тези потенциални нововъведения, съчетани с оповестяването на „модела за решение в обществените поръчки“, съдържат в себе си мерките по електронизация на сектора, следва да донесат със себе си и съответните поредни промени в Закона за обществените поръчки. Това е и последният ключов момент на който трябва да бъде обърнато особено внимание – нормотворческия процес, който да „облече” в юридическа форма практическите механизми за подобряване на състоянието на сектора⁸. Това не винаги се оказва лесно (*и положително*) нещо, а актуален пример са въведените по предложение на Министерски съвет от февруари 2012 спорни промени в глава Осма на ЗОП, съгласно които събирането на оферти за малки обществени поръчки става с публична покана. Такова възлагане стана повод за сериозен скандал наскоро между две от най-големите социологически агенции в страната и повдигна завесата във връзка с несъвършенствата на закона, който в тази си част не позволява на ощетената страна дори процедура по обжалване пред КЗК.

⁷ Вж. подробно на: [www.publicprocurementnetwork.org/docs/ItalianPresidency/Comparative survey on PP systems across PPN.pdf](http://www.publicprocurementnetwork.org/docs/ItalianPresidency/Comparative%20survey%20on%20PP%20systems%20across%20PPN.pdf), последно отворен на 30.12.2012г. в 20:26ч.

⁸ Следва да се изработи точно законово описание за електронните обществени поръчки - кой орган ще ги провежда, по каква процедура и т.н. Това може да се случи както чрез очакваните промени в ЗОП, така и в самостоятелен закон за електронните обществени поръчки.

И ако политическата воля за промени в положителна посока и този път я няма (*ключовото условие за изграждане на функциониращо електронно правителство*), изглежда и при предстоящите редакции на текстовете в ЗОП ще се действа единствено според заплахата от „тоягата на Европейската комисия“, в което няма нищо устойчиво като модел за правене на политики (*така както стана със закъснялата намеса на държавата по въвеждането на цифровизация на телевизионния сигнал*). Потенциалното спиране на европейски средства като рестриктивна мярка в случай на задълбочаване на системните отклонения не може да замести нуждата от вътрешно-осъзнато ефективно, целесъобразно и законосъобразно функциониране на българските власти в духа на 21-век и развитието на дигиталната еко-система във всеки един сектор на публичния и частен живот. А иначе външният натиск се засилва - Европа предвижда да започне спирането на средства и заради липсата на реформи по същество⁹. Това означава, че България трябва да приеме и започне да изпълнява редица стратегически документи в сектора на електронното правителство, за да не попадне под ударите на Европейската комисия, което уви крие риска още повече да повиши механичната бюрократизация на процедурите, да ги утежни и да ги направи дори по-удобни за манипулация, в случай, че нагласите не се променят, а административните технологии – усложнят.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение по темата, един стар виц, актуален в настоящата ситуация.:

Седи си чукча-мислител в палатката и си мисли. Влетява друг чукча:

- Един от елените ти падна в пропастта!

Първият си стои и си мисли - не реагира. След малко идва друг:

- Още един елен падна в пропастта!

Оня пак си седи и си мисли. След още малко пак идва друг чукча:

- Всичките елени паднаха в пропастта!

- Да-а-а... - замислено казва мислителят. - Очертава се тенденция...

Изводът - нека не разчитаме на проследяването на законодателни и технологични тенденции в публичния сектор - те могат да ни покажат единствено очевидното... Това е сякаш да се опитваш да управляваш автомобил, гледайки в огледалото за задно

⁹ Идеята е до 2016 г. всички държави в ЕС да минат изцяло на електронни обществени поръчки.

виждане. В случай, че поведението на власти, бизнес и гражданско общество е единствено реактивно, като на странични наблюдатели на процесите и тенденциите, включ. в сферата на електронното правителство и електронизацията на обществените поръчки, едните винаги ще гледат с възмута, а другите със задоволство (*в зависимост от гледната точка*), но резултатите за българската икономика и обществено-политическото развитие на страната със сигурност няма да са положителни, погледнати под какъвто и да било ъгъл. Модернизацията и внедряването на съвременни ИТ в публичния сектор не трябва да бъде самоцел и не би трябвало да се приема по подразбиране, че внедряването на най-съвременни технологии би извело административната услуга на най-качествено ниво. Защото подобно разбиране е разбиране на пасивния наблюдател. Въпрос на персонална отговорност (*включително за институциите всяка от които трябва да поеме своята отговорност за реализацията на е-управлението*), а не на законодателна инициатива, е да се променят правилата на играта. Тя, законодателната инициатива, просто отразява и се стреми да регулира обществените отношения според нагласите и практиките, възприети в обществото. Колкото по-изкривени са те, толкова по-несъвършени и дисфункционални са законовите актове и тяхното приложение. И системата на обществените поръчки не прави изключение.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Joia, L.A. Internet-Based Reverse Auctions by the Brazilian Government, The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries, 2002
- Обща стратегия за електронно управление в Република България 2011-2015г., Министерски съвет
- Цонева, А. Доклад „БОРКОР - Между митовите и корупционните реалности“, Център за развитие на публичната среда, 2012г.
- Законодателно проучване „Публично-частно партньорство в страните от Европейския съюз“, Народно събрание на Република България, 2008

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

- www.rop3-app1.aop.bg
- <http://www.comprasnet.gov.br/>
- <http://www.publicprocurementnetwork.org/>
- <http://borkor.government.bg/bg>